

Neoliberalizmde ticarileşme, piyasalaşma ve metalaşmada değişen durum

Doç Dr. Kurtar Tanyılmaz¹

1- Giriş

Günümüzde sudan havaya kadar hemen her şeyin satılık hale geldiği ve kâr amacıyla üretildiği bir toplumda yaşıyoruz.² Sağlıktan eğitime, barınmadan suya yıllardır “kamusal” ve “hak” diye bildiğimiz ürünler ve hizmetler uzunca bir zamandır piyasaya açılıyor, belli bir fiyat karşılığında satılıyor.

Yıllardır yaşadığımız deneyimler açıkça ortaya koyuyor ki neoliberalizmin önemli bir veçhesi olan metalaşma eğilimindeki artış, refah artışı sağlayacağı iddiasına rağmen işsizlikten doğanın tahribatına kadar bir dizi önemli toplumsal maliyete yol açıyor, üstelik bu maliyeti büyük ölçüde toplumun çoğunluğunu oluşturan emekçiler ödüyor. O nedenle metalaşma eğilimindeki artışın arkasında yatan dinamikleri ve günümüz kapitalizminin içinde bulunduğu koşulları kavramak, buna karşı yürütülecek mücadelelerin başarıyla sonuçlanabilmesi bakımından kritik önem taşıyor.

Bu çalışmanın amacı günümüzde kamu mal ve hizmet üretiminde giderek artan piyasalaşma eğiliminin hem genel olarak kapitalist üretim tarzının gelişme eğilimlerine içkin olduğunu hem de özel olarak kapitalizmin son 25-30 senesine damgasını vuran yapısal kriziyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymak.

Kapitalizmde “kamu” malları ve sosyal haklar

Kamusal mallar ve sosyal hakları değerlendirirken ilerde gerekçelendirmeye çalışacağım üç temel öncülden hareket ediyorum.

- 1- Hiçbir mal doğası gereği kamu malı değildir.
- 2- Sosyal haklar (eğitim, sağlık, barınma vd.) verili değil, “kazanılmış” haklardır.
- 3- Kapitalizmin tarihine bakışta piyasa-devlet karşılığı açıklayıcı olmaktan uzaktır.

Kapitalist bir toplumda zenginliğin asıl kaynağının **üretim alanında** yatması aslında kapitalist üretimde bir metanın ikili bir karaktere sahip olmasının sonucudur. Emek gücü de dâhil olmak üzere her metanın çelişkili bir doğası vardır. Meta hem bir ihtiyacı karşılamak için (kullanım değeri) hem de satılmak için (mübadele değeri) üretilir. Gelgelelim üretim araçlarının özel mülkiyette bulunduğu, emekgücünün satılık olduğu böylesi bir toplumda mübadele değeri yaratmak (sadece satmak değil, kâr elde etmek üzere satmak amacı)

¹ Marmara Üniversitesi öğretim üyesi.

² Güncel bir örnek verelim. “Artık İstanbul’un havası parayla” başlığıyla yayınlanan gazete haberinde şöyle deniyor: Türkiye genelinde 55 müze ve ören yerinin ticari alanlarının işletmesini üstlenen Bilkent Kültür Girişimi’nin (BKG), satışına başladığı ”İstanbul havası” beklentilerin üzerinde bir taleple karşılaştı. Fiyatı 16 lira olan ”İstanbul Havası”, ayda ortalama 100 adet satılıyor (*Milliyet*, 28 Mart 2012).

kullanım değerinin önüne geçer. Sadece kapitalist topluma özgü olan bu çelişkiyi sürekli besleyen dinamik sınıf mücadelesidir. Zira bir tarafta işçi sınıfı “kamusal fayda” adı altında olabildiğince kullanım değerini kendi elinde tutmak ister, öte yanda ise sermaye sınıfı bu kullanım değerlerini “tahrip ederek” olabildiğince mübadele değerine dönüştürmek ister.

Bu tespitler ışığında kapitalist üretimin geçerli olduğu koşullarda hiçbir malın ya da hizmetin (yazılım programı, tohum, sağlık vd.) doğası gereği kamusal olmadığını ileri sürebiliriz. Zira burjuva toplumunda bir gereksinimin meşruiyeti ile söz konusu gereksinimin yaygın olarak kabul görmesi (hak olarak tanınması) iki ayrı meseledir. Daha somut ifade edelim: Bir tarafta sermaye genel anlamda “sağlıklı” çalışacak bir emek gücüne ihtiyaç duyar (bu sistemin meşruiyetine de hizmet eder) öte tarafta her bir tekil sermaye işçilerini sağlıklı tutabilmek için daha az harcama yapmak ister. Aynı zamanda sermayedarın gereksinimi ucuz işgücü temin edebilmek iken emekçinin gereksinimi yaşanabilir düzeyde ücret geliri elde etmektir. Her iki gereksinim de kapitalizmde eşit derecede meşrudur! Böylesi eşit haklar temelinde gerçekleşen bir mübadelede hem sermaye işçinin kendini yeniden üretmesine (sağlık durumuna vb.) kayıtsızdır hem de ancak mücadele ile taviz verme eğilimindedir. Hangi tarafın gereksiniminin bir “hak” olarak tanınacağı, söz konusu ülkedeki politik ve sınıfsal güç dengelerine bağlıdır. Normal işgünün saptanmasının yoğun mücadelelerin bir sonucu olduğunu ortaya koyduğu bölümde Marx sermayenin emekgücü karşısındaki kayıtsızlığını şöyle ifade etmektedir³:

Her hisse senedi düzenbazlığında, er ya da geç fırtınanın bir gün mutlaka kopacağını herkes bilir; ama herkes, onun, kendisi altın yağmuruna tutulduktan ve kendisini güven altına aldıktan sonra, bir sonraki kişinin başında patlamasını ümit eder. *Après moi le déluge!* (Benden sonra tufan!) **Her kapitalistin ve her kapitalist ülkenin parolası budur. Bundan dolayı, toplumdan gelen bir zorlama olmadığı sürece, sermaye, işçinin sağlığına ve ömrünün uzunluk veya kısalığına karşı kayıtsızdır.**

Marx işgününün sınırlarını belirleyen etkenleri tartıştığı bölümde işgününün ve dolayısıyla artık emeğin bizzat meta mübadelesinin doğasından kaynaklanan bir sınırı olmadığını ve eşit haklar arasında gücün belirleyici olacağını şöyle ifade etmektedir⁴:

Görülüyor ki, pek esnek sınırlar bir yana bırakılırsa, işgününün ve dolayısıyla artık emeğin bizzat meta mübadelesinin doğasından kaynaklanan bir sınırı yoktur. Kapitalist, işgünü mümkün olduğu kadar uzatır ve mümkünse bir iş gününden iki işgünü çıkarmaya çalışırken, alıcı olarak buna hakkının olduğunu iddia eder. Diğer yandan, satılmış olan metanın özgül doğası bunun alıcısı tarafından tüketimine bir sınır koyar ve işçi, iş gününü belli bir normal büyüklükte sınırlamak isterken, satıcı olarak buna hakkının olduğunu iddia eder. Demek ki, burada, her ikisi de meta mübadelesi yasasının damgasını taşıyan iki hak arasındaki bir çatışkiyla karşı karşıya kalıyoruz. **Eşit haklar arasında son sözü kuvvet söyler.** Ve böylece, kapitalist üretim tarihinde iş gününün standartlaştırılması, kendisini iş gününün sınırlarının belirlenmesi mücadelesi olarak ortaya koyar; bu, toplam kapitalistle, yani kapitalistler sınıfıyla toplam işçi ya da işçi sınıfı arasındaki bir mücadeledir.

³ K. Marx, *Kapital*, 1. Cilt, 2011, çev. M. Selik ve Nail Satlıgan, Yordam yayınları, İstanbul, s. 263-4. Marx'ın aynı cümlelerin dipnotunda yer verdiği alıntı ise sermayenin bu yaklaşımının hiç de sadece günümüz neoliberalizm dönemine özgü olmadığını ortaya koyması bakımından önemlidir: “Halkın sağlığının, ulusal sermayenin bu denli önemli bir unsuru olmasına rağmen, korkarız, kapitalistlerin bu hazineyi koruma ve geliştirme işinde hiç yardımcı olmadıklarını itiraf etmek zorundayız. (...) İşçilerin sağlığının gözetilmesi fabrikatörlere zorla kabul ettirilmiştir” (*Times*, 5 Kasım 1861).

⁴ K. Marx, age., s. 232.

Şu ana kadarki görüşlerimizi toparlayacak olursak: Kapitalist üretim tarzı altında belli bir ülkede ve belli bir dönemde bir malın veya hizmetin “kamusal” nitelikte olup olmadığını, bir “sosyal hak” olup olmadığını, ne ölçüde metalaştırılmaya tâbi olacağını belirleyen temel etkenlerin 1) sermaye birikiminin gerekleri (üretim koşullarının ne ölçüde kârlı olduğu) ve 2) sınıf mücadelelerinin güç dengeleri olduğunu ileri sürebiliriz.

Bu tespit bizi bir ürünün veya hizmetin “kamusal” olup olmadığını, bir sosyal hak olup olmadığını belirleyen onun “doğası” değil, sınıf mücadeleleri olduğu, sosyal hakların da doğası gereği bir hak olmadıkları, aslında birer “kazanılmış” hak” oldukları sonucuna götürmektedir. Başka türlü ifade edersek toplumun genel, ortak, kamusal çıkarları olduğu varsayımı ve buna dayanarak bütün sınıfların “tanıyacakları”, meşru bulacakları bir asgari ihtiyaç/hak talebinin kapitalist gerçekliğe uygun düşmediğini belirtmiş oluyoruz.

Öte yandan belirtmek gerekir ki, “sosyal hak” olarak tanımlanan hemen tüm haklar (eğitim, sağlık, barınma vd.) nihai olarak emekgücünün yeniden üretim maliyetlerinin birer unsurudurlar. Bu nokta, yani mevcut sosyal hakların, aslında nihai olarak “çalışma hakkı”nın birer türevi olması, iş bulabilmenin bir anlamda diğer tüm “sosyal hakların” elde edilebilmesinin önkoşulu olması bakımından can alıcı öneme sahiptir. Zira ilerde de göreceğimiz üzere sermaye birikiminin canlılığını yitirdiği, üretimin kârlılığının azaldığı koşullarda, yapısal olarak işsizlik artma eğiliminde olacaktır. Bunun mevcut “sosyal haklar” üzerindeki baskıyı (ücretlerin aşınması, devletin artan borçları vd.) artıracacağı açıktır.

Kapitalist bir toplumda devletin asıl işlevi ise “genelleşmiş meta toplumu”nda emekle sermaye arasındaki yapısal çelişkiyi ortadan kaldırmak değil, ona rağmen ve onun varlığını sürdürebilmesi doğrultusunda müdahalede bulunmaktır. Başka türlü bir ifadeyle sermaye birikimini, kârlı üretim koşulları lehine “idare etmek”tir; yoksa bir “sosyal uzlaş” sağlamak değil. Ülkelerin (ve devletlerin) kendileri kapitalist ekonomik ilişkilere gömülüdürler. Ülke yöneticilerinin sermaye birikimini destekleyen politikalar izlemek için güçlü nedenleri vardır.⁵ Bu bakımdan günümüzde de yaygın olan piyasa-devlet karşılığı temelinde kapitalizmi kavrayış, devletin sermaye birikiminden bağımsız, tarafsız olduğu ve “kamu çıkarını” gözetebileceği varsayımına dayandığı için gerçekçi değildir, zira “sınıfların üstünde devlet yoktur”.⁶ Kapitalist bir ekonomide devlet, kapitalist üretim ilişkileri bağlamında bir “hakem” den çok, üretim araçlarının özel mülkiyeti ve ücretli emek-sermaye ilişkisi temelinde sistemin “bekçi” sine benzetilebilir.

2- Neoliberalizm nedir?

Çeşitli sol çevre ve akımlar arasında neoliberalizmin bir ideolojinin/zihniyetin ürünü olduğu, sisteme dışardan dayatılmış bir politika olduğu görüşü yaygınken, liberal çevre ve akımlar arasında da asıl amacın devletin ekonomiden çekilmesi olduğu (devletin “mali krizi”) görüşü ileri sürülmektedir. Bu bakış açısına göre sosyal harcamaların ve sosyal ücretlerin yüksek olması nedeniyle kamu harcamaları artmakta, bunların yol açtığı bütçe açıkları özel sektör

⁵ A. Callinicos, *Yanılsamaların Şenlik Ateşi-Liberal Dünyanın İkiz Krizleri*, çev. Aylin Altınay Çingöz, Habitus yayınları, İstanbul, 2010, s. 151.

⁶ G. Dumenil-D. Levy, “Marksist Bir Neoliberalizm Teorisi”, içinde: *Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi*, G. Akalın, U.S. Akalın (ed.), çev. H. Tunalı, Kalkedon yayınları, 2009, s. 54.

yatırımlarını caydırıcı etkide bulunmaktadır. Biz neoliberalizmin yanlış bir zihniyetin ya da politikanın ürünü olmadığı, dünya kapitalizminde yaşanan neoliberal dönüşümün arkasında önemli tarihsel dönüşümlerin yattığı kanısındayız. Bu görüşümüzü ele almadan önce 1945-1970 arası, “refah devleti” uygulamalarının dünya ölçeğinde görece daha yaygın olduğu dönemin tarihsel zeminine ve dinamiklerine değinmek istiyoruz. Söz konusu dönem tarihsel açıdan oldukça özgül koşulların ve etkenlerin bir ürünüydü. Bu koşulları ve etkenleri şöyle özetleyebiliriz:⁷

- Büyük Depresyon’un kapitalist dünya için bir tehdit haline gelmesi. Özellikle Avrupa’da birçok ülkede 1929’da başlayıp, sonrasında derinleşen dünya ekonomik bunalımı karşısında başta Avrupa ülkelerinde olmak üzere 2. Dünya Savaşı sonrasında da uzanan geniş kitlesel işçi mücadelelerinin şiddetlenmesi.
- 1917 Ekim Devrimi sonrası Sovyetler Birliği’nin olumlu bir örnek olarak dünya işçi sınıfı üzerindeki etkisinin ve hegemonyasının artması.
- Dünya ölçeğinde sermaye birikiminin 2. Dünya Savaşı ertesinde yeniden canlanması.

İşte bu koşullar ve etkenler altında “sosyal devlet” ya da “refah devleti” uygulamaları, politik güç dengesinde işçi sınıfının görece üstünlüğü karşısında uluslararası burjuvazinin taviz vermek durumunda kalmasının bir sonucuydu. Özellikle vurgulayalım; bu uygulamalar çoğu zaman iddia edildiği gibi, sermaye birikiminin varlığını sürdürmesi doğrultusunda, talebi canlandırma amacıyla, toplumsal sınıflar arasında bir tür “sosyal uzlaşma” sağlama politikasının ürünü değildi. Üstelik tamamen sermayeye rağmen bile değildi. Zira hem büyüyen bir kamu sektörüne rağmen sermaye birikimi yavaşlamıyordu; kârlı üretim koşullarının hâkim olduğu yeni bir dönem (ancak 2. Dünya Savaşı sonrasında!) açılmıştı hem de kamu harcamaları içinde sosyal harcamaların artışı büyük ölçüde emekçilerden alınan vergilerle finanse edilmişti.⁸ Başka türlü ifade edersek, bu “tavizi” (artan sosyal harcamalar, sosyal devlet uygulamaları) burjuvazi hem görece uygun koşullarda hem de kendi cebinden değil, büyük ölçüde emekçilerin ödediği vergilerden karşılıyordu.

Özetle devletin adeta “kolektif sigortacı” işlevi gördüğü söz konusu dönem özgül tarihi koşulların ürünüydü; daha çok dönemin sınıf mücadelelerinde emekçilerin lehine olan güç dengesine gösterilen bir tür tahammül demek daha doğru olur. Nitekim 1970 sonrası derinleşen ekonomik kriz ve emekçiler aleyhine bozulan güç dengesi koşullarında bu tahammül hemen bir saldırıya dönüşmüştür. İşte bize göre neoliberalizmin gerçek anlamı burada, kökleri 1970’lerden itibaren süregelen dünya ekonomisinin uzun krizine uluslararası burjuvazinin çözüm üretmemesi ve işçi sınıfına yönelik yeni bir saldırı stratejisi benimsemesinde yatmaktadır. Buna 1990’ların başından itibaren Sovyetler Birliği’nin çökmesinin yol açtığı sınıflar arasındaki güç dengesinin iyice işçi sınıfı aleyhine dönmesini de eklemek gerekiyor.

⁷ Bu konuda bkz. S. Savran, *Üçüncü Büyük Depresyon-Kapitalizmin Alacakaranlığı*, Yordam yayınları, İstanbul, 2013.

⁸ Bu konuda bkz. E. A. Tonak, “Kapitalist Devlet Karşısında İşçi Sınıfı: ABD Örneği”, içinde: *Kapital’in İzinde*, N. Satlıgan/S. Savran/E. A. Tonak (der.) Yordam yayınları, İstanbul, 2012, s. 341-377.

Neoliberalizmin amacı nedir?

Yukarda kapitalizmin kâr oranlarının düşme eğilimine bağlı olarak⁹ ortaya çıkan yapısal bir uzun krizden geçmekte olduğunu ve bunun sonucu olarak devletin “sigortacı” işlevinin sermaye için artık bir yük haline geldiğini belirttik. Neoliberalizm çeşitli Keynesci yöntemlerin izlenmesine rağmen krizden çıkmak mümkün olmayınca uluslararası burjuvazi tarafından emekçilere yönelik saldırı stratejisinin bir ayağı olarak 1980’lerden itibaren hayata geçirildi.¹⁰ Neoliberalizmde temel amaç sermayenin daha kârlı üretim yapabilmesi için önündeki engelleri temizlemektir. Başka türlü ifade edersek amaç sermayenin yeteri kadar kârlı olmayan birimlerinin elenmesi ve daha kârlı olabilecek yeni yatırım alanlarına yönltilmesidir. Piyasanın ve sermaye mantığının önündeki tüm engelleri ayıklamak üzere uygulamaya sokulan bu stratejiyi hayata geçirmenin yolu dünya çapında işçi sınıfını atomize etmek ve disiplin altına almaktan geçmektedir. Bu nedenle uluslararası burjuvazi emekçilerin geçmiş dönemde elde ettiği tüm kazanılmış “haklar”ına karşı saldırıyı başlatmıştır.

Özellikle vurgulamakta fayda var: Neoliberalizm devletin ekonomiye daha az müdahalesi demek değildir. Söz konusu olan devletin küçülmesi, piyasaların devletler karşısında güçlenmesi de değildir. Kapitalizmin temel gelişme eğilimlerinden biri devletin giderek büyümesidir. Nitekim son 25-30 senede devlet (kamu harcamaları vb.) küçülmek bir yana daha da büyümeye devam etmektedir.¹¹ Değişen devletin kapitalist ekonomideki işlevi (sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamak) değil, ekonomiye müdahale biçimidir.

1980’lerden günümüze yaklaşık 30 senedir yürürlükte olan neoliberal politikaların dünya çapında şu toplumsal sonuçlara yol açmış olduğunu gözlemliyoruz¹²:

⁹ Bizim burada ileri sürdüğümüz ve savduğumuz kâr oranının düşme eğilimi yasası, diğer Marksist kriz teorilerinden, sorunu **üretim alanındaki** emek-sermaye çelişkisinden kaynaklanıyor görmekte ayrılmaktadır. Çoğu sol-eleştirel kriz teorisinden farklı olarak sorunun gelir dağılımının bozulmasından (düşük ücretler, “adaletsiz” bölüşüm) kaynaklanmadığını, bunun sadece bir sonuç olduğunu; asıl meselenin aşırı birikim diye tanımlanan, üretim alanında yatırılan sermayenin yeterli miktarda artık değer üretmiyor oluşuyla açıklanmasının daha doğru olduğu kanısındayız. Bu görüşün ayrıntılı olarak ele alındığı eserler arasında bkz. A. Shaikh, “21. Yüzyılın ilk Büyük Buhranı”, <http://www.soldefter.com/2011/10/27/21-yuzyilin-ilk-buyuk-buhrani-anwar-shaikh/>, S. Savran, age., R. Brenner/M. Pröbsting, *Marksist Kriz Teorisi ve Kredi Krizi*, çev. S. Çakmak Şahin/A. Şen Taşbaşı, Yordam yayınları, İstanbul, 2011.

¹⁰ Bu saldırı stratejisinin diğer ayaklarını “küreselleşme” (uluslararası alanda işçileri rekabete sokma hedefi) ve “yalın üretim” (emek süreci içinde işçileri daha fazla artık değer üretmek üzere disiplin altına alma hedefi) oluşturmaktadır.

¹¹ Nitekim bu eğilim neoliberallerin iddia ettiklerinin aksine sistemi krize sokanın kamu harcamalarının yüksekliği değil, kârlı yatırım olanaklarının tükenmekte olduğunun bir başka kanıtını da oluşturuyor. Günümüzde kamu harcamaları artmaya devam ediyor, ama bu artış büyük ölçüde sermaye kesimine devletin bir dizi teşvik ve destek sunmasının (bol para basarak, özel sektör borçlarını üstlenerek, özelleştirme imkânları sunarak, kârlardan alınan vergileri azaltarak. Bunlara Sovyet Birliği’nin çöküşünün sağladığı değişen politik güç dengelerini ve yeni pazarlara erişme olanaklarını da eklemek gerekir) bir sonucu olarak gerçekleşiyor; buna rağmen dünya ölçeğinde sabit sermaye yatırımlarının artış hızı yavaşlamaya devam ediyor; dünya kapitalizmi her geçen gün daha fazla durgunlaşıyor.

¹² Dünya ekonomisindeki yakın dönem her bir gelişmeye ilişkin arkaplanda yatan dinamikler ve somut veriler için şu kaynaklara bakılabilir: A. Callinicos, age.; R. Brenner/M. Pröbsting, age.; ve M. Roberts Blog, <https://thenextrecession.wordpress.com/>, C. Harman, *Zombi Kapitalizm*, Marx21 yayınları, çev. A. Çakıroğlu, 2012; K. Tanyılmaz, “21. yüzyılın ilk büyük buhranına doğru”, *Devrimci Marksizm*, Sayı: 10-11, Kış 2009/2010, s. 17-50; S. Savran, age.

- Devlet küçülmek bir yana daha da büyümüştür (kamu harcamaları, sosyal harcamalar artmaya devam etmektedir).
- Reel ücretler düşme eğilimindedir.
- Emek üretkenliği ile ücretler arasındaki açığı (bir anlamda sömürü oranının artma eğiliminde olduğunun göstergesi) büyümektedir.
- Özel sektörün gerçekleştirdiği sabit sermaye yatırımları giderek yavaşlamaktadır.
- Dünya ekonomisine yön veren birçok kilit sektörde ortalama kâr oranları düşme eğilimini sürdürmektedir.
- İşsizlik oranı artmaktadır.
- Gelir dağılımı bozulmaktadır.
- Çalışma koşulları (artan iş yükü, çalışma saatleri, güvencesizleşme, taşeronlaşma, sendikasızlaşma) kötüleşmektedir.
- Hanehalkından şirketlere ve devletlere kadar hemen her kesimde borçlanma artmaktadır.

Neoliberalizmin sağlık sektörü açısından anlamı

Neoliberalizme ilişkin bu tespitlerimizden hareketle Türkiye’de sağlık sektörü hakkında bazı sonuçlara varmak istiyoruz. Öncelikle şunu belirtmekte fayda var: Sağlık hizmetleri daha önce de meta niteliğinde unsurlar içeriyordu. Eskiden de devlet sağlık işletmeciliği yaptığında da hizmet meta olmaktan tamamen çıkmış değildi (sevk kağıdı, sağlık karnesi, sağlık güvencesi gibi uygulama ve şartlar, ilaç için eczaneye, tetkik için özel sağlık merkezine gitmek gibi). Günümüzde de kamu işletmelerinde üretilen mal ve hizmetlerin bir kısmı meta niteliğini koruyor; neoliberalizm ile metalaşma daha da artıyor. Bu işletmeler piyasa ilişkileri ile daha fazla sarmalanıyor. Bu sağlıkta neoliberal politikaların bir boyutu.

Diğer boyutu sağlık harcamalarındaki gelişmeler oluşturuyor. Milli gelir ya da bütçe içinde sağlık harcamalarının payı yıllar itibariyle en azından azalmıyor; kamunun sağlık harcamaları ise artıyor! Gelgelelim bu kamu harcamalarını kimin finanse ettiğine baktığımızda neoliberalizmin gerçek anlamını daha iyi görüyoruz. Sağlık harcamalarında kamudaki ve özeldeki işverenlerin üzerindeki yük hafiflerken, özel hane halkı diye tabir edilen, çoğunluğunu emekçilerin oluşturduğu kesim bu harcamaların yükünü üstleniyor.

Bir de bizim özellikle öne çıkarmak istediğimiz bir boyut daha var; o da sağlık sektörüne ilişkin devletin izlediği (neoliberal) politikaların nihai amacının özelleştirmelerle sermaye için yeni bir sömürü kapısı oluşturmak olduğu. Yazının birinci bölümünde belirtmeye çalışmıştık. Metalaştırmanın (piyasaya açmanın) asıl ya da nihai amacı, iddia edildiği gibi, verimliliği artırmak ve/veya işçilik maliyetlerini kısmak (“tasarruf”, “performans” kriterleri vb. gerekçelerle) değil, artık değeri artırmak, başka bir ifadeyle azami kâr elde etmektir.

Bunun anlamı, neoliberalizmin etkisi altındaki günümüz kapitalizminde asıl amacın kamu hizmetlerini piyasaya açarak, asıl adım adım bunları özelleştirerek emek sürecini (“sermayenin boyunduruğu”) daha fazla artık değer yaratmak üzere denetim altına almak olduğudur. Bu tespitlerimizi sağlık sektörü üzerinden şöyle somutlayabiliriz: **Dolaşım alanında** (Kamu-Özel Ortaklığı adı altında hastane yapımı, bakım hizmetlerinin müteahhitlere devredilmesi, taşeron uygulamaları, sağlık çalışanlarına daha düşük ücret/maaş

vb., ilaç fiyatlandırması, sağlık hizmetlerinin fiyatlandırılması, hastaların tedavi katkı payının artırılması, ek muayene ücretleri, özel hastanelerin açılması, taşeron işçi, ithal doktor çalıştırılması vb.) artan metalaşma ve piyasalaşma önemlidir. Bu uygulamalar bir yandan gelir dağılımını - emekçiler aleyhine – bozmaktadır, diğer yandan bir nevi “özelleştirmenin Truva atı” işlevi görmektedir. Ancak sermaye açısından daha önemli olan özellikle **üretim alanında**, emek süreci (teşhis, tedaviler vb.) üzerinde tam bir kontrolü sağlamak; böylece ücretli emek üzerinden daha fazla artık değer elde etmektir. Hastaneyi bir ticari işletmeden ziyade fabrikaya çevirmek; bu alanda yapılacak özel sektör yatırımlarını, tıbbi cihaz üreticisi firmalar, ilaç firmaları, özel hastane sahipleri için kârlı kılmaktır. Başka bir ifadeyle “sağlıkta dönüşüm” adı altında izlenen özelleştirme odaklı neoliberal politikaların temel stratejisi, tüm kamu hizmetlerinde çalışanları olduğu gibi, sağlık çalışanlarını da üretim/emek sürecinde sermayenin **gerçek boyunduruğu** altına almaktır. Bu girişimin önemli bir sonucu da doktorlar arasında işçileşmenin artması, çalışma koşullarının daha fazla işçi sınıfınıninkine benziyor olmasıdır.

3- Nasıl mücadele etmeli?

Bu yazı boyunca iki temel görüş ileri sürdük. Birincisi hakların ve gereksinimlerin burjuva toplumunda birbirine zıt ve çelişik bir karakter taşıdığı, hak ve gereksinimlerin sınıfsal çıkarlara göre değişebildiği ve devletin bunların tanımlanmasında sınıflar üstü, tarafsız ve bağımsız olmadığı. Buradan hareketle şu sonuca vardık: Bir gereksinimi baştan bir hak olarak tanımlayıp, kullanım değerine (emek sürecinde faydalı bir ürün ortaya çıkarmak) sahip çıkmak ve mübadele değerine (söz konusu ürünün bir mal olarak satılık olması) itiraz ya da isyan etmek doğru değildir. Zira kapitalizmde her iki değer de iç içe girmiş ve çelişkili bir birlik oluşturmakta ve farklı sınıf çıkarlarını barındırmaktadırlar. Çelişkinin bir tarafını “doğal” bir hak olarak görmek ve diğerini, yani mübadele sürecini (piyasalaşmayı) asıl sorun, toplumsal eşitsizliğin kaynağı olarak görmek, kapitalist üretim ilişkilerinin özünü (emekgücünün kendisinin satılık olması ve bu sayede üretim sürecinde sömürülmesi) göz ardı etmek demektir. Doğru olan kapitalist üretim tarzına özgü olan bu çelişkiyi (kullanım değeri ile mübadele değeri arasındaki) **aşacak** bir çözüme yönelmektir. Böylesi bir yaklaşımın politik sonucu, “sağlık hakkı”, “sağlık meta değildir” şiarına dayalı bir söylemin mücadeleyi kazanabilmek bakımından yeterli olmayacağıdır. Hak temelli mücadeleler sermaye-emek arasındaki mücadelenin eksenini birey-devlet sorunsalına kaydırarak; sermaye-emek çelişkesinin kendisini değil, bu çelişkinin doğurduğu yoksulluğu azaltmaya ya da ortadan kaldırmaya dönük bir politikadır. Keza bir strateji olarak önce devletin ya da “kamusal”ın alanını genişletmenin (onu etraftan “kuşatarak”, demokratikleştirmeye çabalayarak) piyasayı adım adım ortadan kaldırmanın başarı şansının olmadığı, üretim alanında dönüşümü hedef almadan, dolaşım alanında bölüşümü düzeltmeye dönük hak mücadelelerinin sınırlı olacağı kanısındayız. Eğer bir hak savunulacaksa; her şeyden önce çalışma hakkını (iş güvencesi ve işsizliğin ortadan kaldırılması) ve herkese yaşanabilir ücret gelirini savunan bir politik hat üzerinde mücadele etmek daha doğru olacaktır.

İkincisi neoliberalizmin sadece kapitalizmde belirli bir politik rejimin ve onun geliştirdiği bir türünün başarısızlığı olmadığını, çok daha derin ve uzun zamandır devam eden bir aşırı birikim ve kârlılık krizinin, kapitalist sistemin kendisinin krizinin bir ifadesi olduğunu ortaya

koymaya çalıştık. Bunun anlamının devletin finans piyasalarının işine gelen, üretimi boşlayan, yanlış, “adaletsiz” politikaların bir sonucu değil; krizdeki sermaye birikiminin önünü açmak için emeğe saldırı stratejisinin parçası olan politikaları izlemek zorunda olduğunu belirttik. Günümüz kapitalizmde asıl sorunun devletin (izlediği politikalarda) değil, sermayenin krizde olmasında yattığını vurguladık. O takdirde sadece devleti muhatap alan, sermayeyi karşısına almayan ve sermayeden bağımsızlaşamayan bir mücadelenin – sınıf çıkarlarının bu kadar keskin bir şekilde karşı karşıya geldiği kriz koşullarında – kazanma şansı bize göre mümkün değildir.

Toplumsal ihtiyaçlar temelinde şekillenecek bir sağlık sistemi için mücadele, bize kalırsa, öncelikle çalışma hakkını ve iş güvencesini, yaşanabilir geliri, çalışanların denetimini, taşeronlaştırmanın yasaklanmasını içeren talepler etrafında örülmelidir. Söz konusu taleplerin hayata geçirilebilmesi, ancak özel mülkiyeti yeniden tartışma konusu yapan, emekgücünün meta olmaktan çıkmasını hedefleyen, mevcut kamu mülkiyetindeki işletmelere sahip çıkan bir genel **kamulaştırma** stratejisinin parçası olabildiği ölçüde mümkün olacaktır.